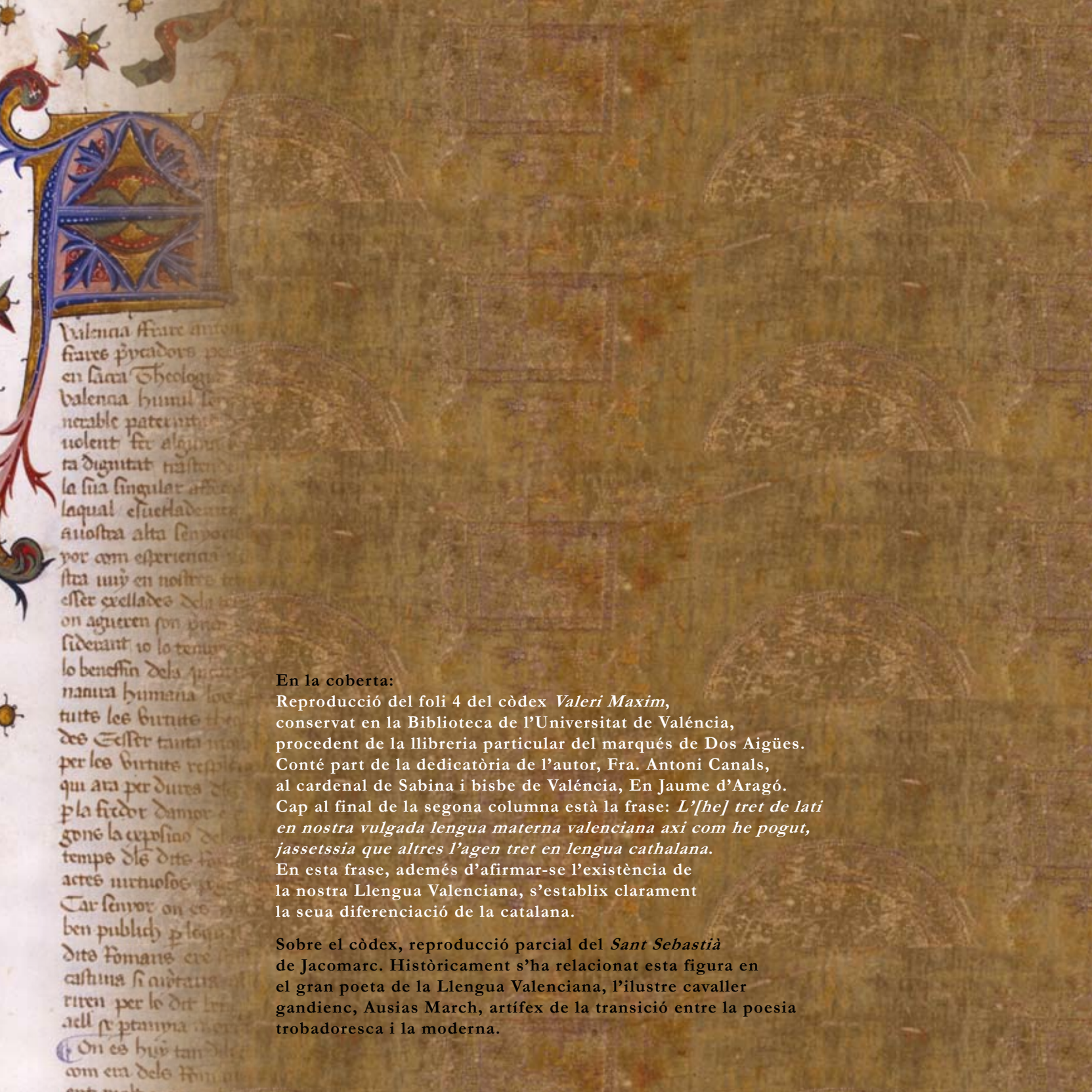

El Crit de la llengua valenciana

...dinau...
...prova... el net
...lenga materna
...gut patellia q
...a cathalana

En la coberta:

Reproducció del foli 4 del còdex *Valeri Maxim*, conservat en la Biblioteca de l'Universitat de València, procedent de la llibreria particular del marquès de Dos Aigües. Conté part de la dedicatòria de l'autor, Fra. Antoni Canals, al cardenal de Sabina i bisbe de València, En Jaume d'Aragó. Cap al final de la segona columna està la frase: *L'[he] tret de lati en nostra vulgada lengua materna valenciana axi com he pogut, jassetssia que altres l'agen tret en lengua cathalana*. En esta frase, además d'afirmar-se l'existència de la nostra Llengua Valenciana, s'establix clarament la seua diferenciació de la catalana.

Sobre el còdex, reproducció parcial del *Sant Sebastià* de Jacomarc. Històricament s'ha relacionat esta figura en el gran poeta de la Llengua Valenciana, l'ilustre cavaller gandienc, Ausias March, artífex de la transició entre la poesia trobadoresca i la moderna.

El Crit de la llengua valenciana

La llengua valenciana

per a desgràcia de tots, ha estat qüestionada en la seua filiació, nom i identitat durant la segona mitat del segle XX, lo que ha provocat una situació de dubtes i distanciament entre els propis parlants, que ha contribuït al retrocés del seu us social. Esta exposició vol mostrar documentalment cóm, no obstant, el valencià sempre ha segut percebut pels valencians com a llengua pròpia i independent. D'ahí la persistència, a lo llarc dels segles, en l'orgull de tindre un idioma propi.

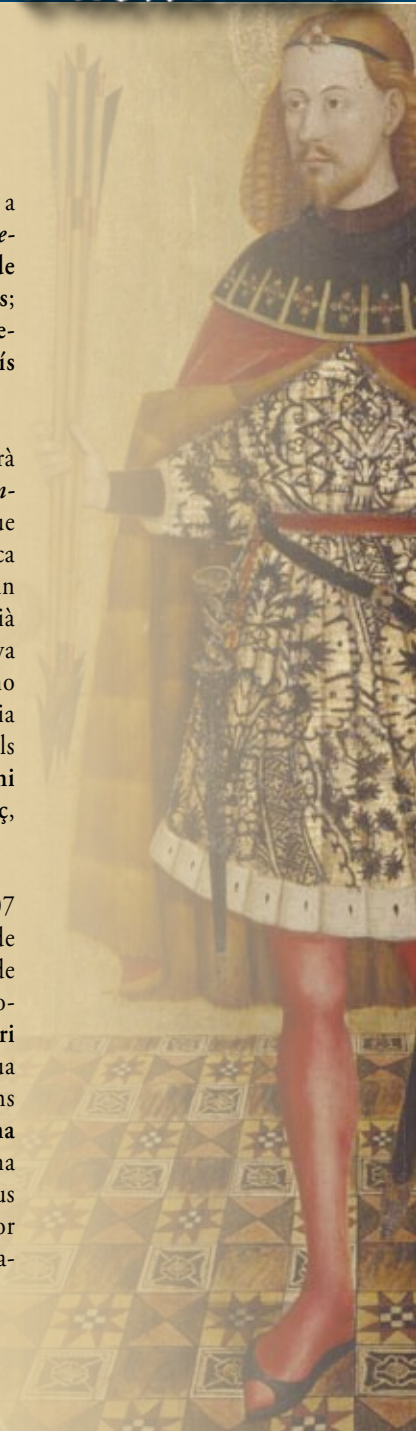
¿Qué parlàvem els valencians abans de Jaume I? És una de les gran qüestions que es plantegen. Encara que València fon àrap des de 711 a 1238, hi ha evidències de la pervivència dels mossàraps fins a l'any 1106 i dels muladins, cristians conversos a l'Islam, que substentaren la presència d'un parlar romanç en evolució. D'ahí el testimoni de les *harges* d'Ibn Ruhaim o les explicacions d'Ibn Sidah. Este solage, en tot cas, deuria ser ferm i valencià. Si no, ¿cóm s'entén la *Biblia Parva* de Sant Pere Pasqual (naixcut en València 11 anys abans de l'entrada de Jaume I); les paràfrasis en romanç dels planys de Sant Esteve del s. XIII; o la redacció en romanç dels Furs del Regne de València en 1261. Per no parlar del primer Segle d'Or de la península, que fon el XV valencià.

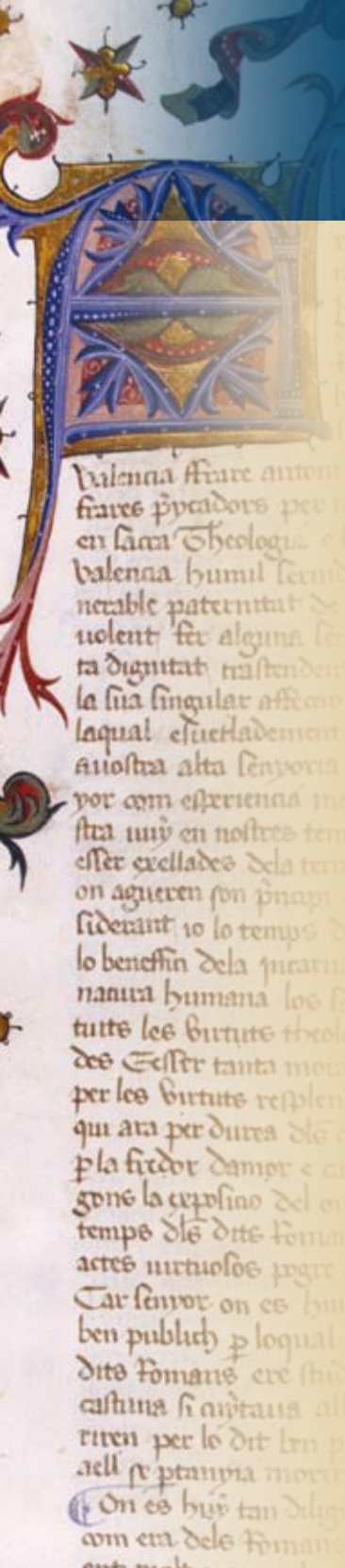
A partir de 1395, en que Antoni Canals prologa la traducció del *Valeri Màxim*, contraponent català i valencià, molts escriptors expliciten l'us de la "llengua valenciana": Joanot Martorell en el *Tirant lo Blanch*, primera novela occidental;

Bonifaci Ferrer, primera traducció de la Bíblia a una llengua romanç; Joan Esteve, el *Liber Elegantiorum*, primer diccionari del món; Roïç de Corella; Isabel de Villena; Francesc Eiximenis; Miquel Pereç; Guillem de Copons; Lluís de Fenollet; Martí de Galba; Tomàs de Vesach; Narcís Vinyoles; Joan Bonlabi; Llorenç Palmireno...

L'historiador Martí de Vicià (1574) marcarà una fita en el seu *Libro de alabanzas de las lenguas Hebrea, Griega, Latina y Valenciana*, que representa la primera gran reivindicació política de l'us i l'identitat de la llengua valenciana quan detecta la decadència llingüística: el valencià és hegemònic com a idioma vehicular, pero va sent desplaçat com a llengua de prestigi. Açò no significarà que es perga la vinculació identitària entre els valencians i el valencià, com mostren els testimonis de Pere Antoni Beüter, Marc Antoni Ortí, Onofre Almudéver, Llorenç Mateu i Sanç, Josep Llop...

L'abolició dels Furs per part de Felip V en 1707 és un punt d'inflexió en l'història del Regne de València: en quant a l'idioma, els usos oficials de la llengua valenciana queden explícitament prohibits. Alguns il·lustrats, encapçalats per Gregori Mayans, pensaven que calia conèixer la llengua per a poder estudiar l'història del Regne; uns atres, com Lluís Galiana, Marc Antoni Orellana o Carles Ros, consideren la llengua valenciana com una entitat viva que cal preservar. Els seus magnífics treballs, als quals cal sumar la labor historiogràfica de Vicent Boix, seran el fonament de la Renaixença.

A partir dels anys 30 del s. XIX el valencià comença a guanyar presència lliterària i escrita: periòdics en valencià, sainets, poesia popular i culta, diccionaris i repertoris bibliogràfics de les obres en llengua valenciana i reedicions de texts clàssics. Un punt culminant d'esta conjunció d'esforços és la fundació de **Lo Rat Penat** per Constantí Llombart en 1878 i la restauració dels **Jocs Florals de la Ciutat i Regne de València** en 1879 com a estructures sòlides que ampararen este renaiximent lliterari.

La percepció del valencià com a llengua independent era general, i pot servir com a mostra la traducció al valencià del recull català d'*Aforismes rurals* de **Fagès**. No obstant, la consideració del llemosí (o occità) com una àrea idiomàtica compartida en Occitània, Balears i Catalunya, i remota en el temps, serà en principi una de les constants de l'ideari de la Renaixença valenciana. La puixança de la Renaixença catalana i el seu distanciament respecte a la provençal provocarà que des de Catalunya intente substituir-se, com a terme global, el llemosí pel català. En el canvi de segle la qüestió de l'independència o no de la llengua valenciana respecte al català començarà a generar les primeres tensions en àmbits valencianistes. Llimitant-nos a la qüestió onomàstica, inclús els sectors partidaris de l'adscripció al català de l'idioma valencià i de la seua lliteratura continuaran fins als anys xixanta unànimament fidels a la denominació històrica de llengua valenciana. I a dia de hui, *valencià*, *llengua valenciana* i *idioma valencià* continuen sent els únics noms de la llengua dels valencians, com reconeixen les lleis en que es basa la nostra autonomia, com referma la nostra tradició i com sempre ha volgut el poble valencià.

Segle XI

MANUSCRIT DE 1202 DEL KITAB AL-MUHASSAS

Ibn Sidah (Múrcia, 1007-Dénia, 1066).

Valencià d'adopció, este lexicògraf digué en el pròlec de la seua obra *Kitab al-Muhassas*: "i no tinc que cometre'ls yo [els erros] en temps tan alluntats [de quan l'àrap es parlava en purea] i tenint que viure en persones que parlen romanç?"

© Biblioteca de El Escorial (Madrid)

El Crit de la llengua valenciana

Segle XIII BÍBLIA PARVA DE SANT PERE PASQUAL

Sant Pere Pasqual naixqué en la ciutat de València en 1.227, onze anys abans de la conquesta de Jaume I ¿Què parlaria qui uns anys més avant escrigué la Bíblia Parva?

© Bancroft Library, Universitat de Berkeley, Califòrnia

1261 ELS FURS

La lleislació que Jaume I preparà per al Regne de València en 1261 s'escrigué en "nostre romanç".

Exemplar de 1484

Valencia
freres py
en sacra
Valencia
necable p
uolent t
ta dignit
la sua sin
laqual e
a nostra
por com
stra uuy
esser excell
on aguerre
siderant
lo benefi
natura h
tutte les
des Ess
per les b
qui ara p
pla fide
gons la c
temps d
actes m
Car seny
ben publ
dits rom
castina
riten pe
aell se pr
On es
com era de
les romans

En molt bon parer en
epist e senyor meu
molt alt lo senyor en
meu p la prouidenc
dignat dela sta sglia
Romana Cardinal bis
be de Sabina e admini
strador del bisbat de
Valencia fratre Antoni Canals del orde de
freres predadors per nostra alta llorenat
en sacra Theologia e fets lector dñs seu de
Valencia humil secundor indigne de tan ue
norable paternitat de la precha distacuna
uolent fets alguna senyura acceptable atin
ta dignitat nascent donant primer si e
la sua singular affectio. La obra present en
laqual esuchadament ha treballat offer
a nostra alta senyoria. En molt alt sen
yor com experientia maestra euidentment mo
stra uuy en nostres temps les dñs morales
esser excellades dela terra ternat sen al cel i
on agueren son pñapi o omelament. Con
siderant io lo temps de les romans en laqual
lo benefi dela incarnacio era molt luy d
natura humana los sacraments no ere insti
tute les virtuts theologals no ere diuulga
des. Fets tanta moralitat en les gentes q
per les virtuts resplendents en lo mo lo sege
qui ara per dñs dñs orages dñs pobles i
pla fidei amor e caritat de les gentes se
gona la cepcio del ouid es desferre enaql
temps dñs dñs romans per merit de lurs
actes uirtuosos pgre esser dit sege dñat
Car senyor on es huy tan gra amor del
ben public p laqual offer si amori als
dits romans ere studi fuerat enant q
castina si auiaua allegat queles les mo
riten per lo dit ben public p laqual calho
aell se peanya morit poret de successio.
On es huy tan diliget seruunt feta adu
com era de les romans qui tant p mouen
ent molt gran en lurs temples tractar sol
de paraula alguna cosa que peangues aton

moralitat. En es huy tanta de ueritat co
era en lo temps de les romans qui auo elegit
mort dura e cruel que contra uenit ala ue
ritat de lur se prometa. En huy en nostres
temps regnant los pirats les virtuts exel
lades dela terra com dñs de pñetes prou
bis de lurs Exemplar dela uida el nostre
saluador instruccio de les apostols. Fetsmo
nos de les euangelistes auida singular dñs la
gamenta de sancta mare esglia la uirtut
dela se xpiana lo merit dñs passio del nost
redempor no amollesquen nre cor no correge
quen la nostra uida ja no resta sino q exim
plis de gentes stranges uirtutes de homes
qui no agren conegencia de ihu xpi pñeto
de uida de noble qui no son auidat e susten
tat ab efficacia de sacraments fecultat e amo
de gentes q no agren profites quils pñess
apostols quils promatessen lo regne del cel
sien alleguato ferunt lo front de nra poca
vegonya aterrant nostra pñipiosa luxu
ria qui appellats per est xpiane pñompin p
lo sol nom esser mos uirtuosos q tota altra
genans. Com en fets e en obres pñanrents
als dñs dans siam meins q paguans rep
nente les uirtutes dñs romans los nostros
uicys manifestes. Com entre les altres rñs
rials qui han tractat de les fets uirtuosos d
roma en compendios o breu e molt sentencios
sia Valeri loqual uos senyor hauets lingu
larnet per mans Qui desigats queles ho
meis qui no son gramatichs entengue. lo
Valeri pñetament loqual es pagri e pñch co
munyat en lo regne d Arago e acio per lo
stret sol que lura en la ordinario pñetque
yo amanamet del uostre senyoria ell **het**
De lan en nostre uulgade lingua materna
Valenciaana ari com he pogut jatssessia q
altres lages tret en lenga cathalana em
pro co lur sol sia fort larch e quax ofio
entremestant h les gloses q son o desal
lunet de uocables o no poder comprendre
les dñs rñstorias en breu sentencia mas

1395 VALERI MÀXIM

Antoni Canals

“...tret del lati en nostra vulgada
lengua materna Valenciana aixi
breu com he pogut jatssessia
que altres l’agen tret en lenga
cathalana...”

© Biblioteca de l'Universitat de València

A full-length portrait of a man in 15th-century attire, likely a nobleman or knight. He wears a dark cap with a red jewel, a dark tunic with a red collar, and a large, ornate, patterned surcoat. He is holding a sword at his side and standing on a checkered floor.

[illegible]

"Et sia la veritat del feyt que les paraules que foren entre vós, dit honrat sényer en Lois Sendavena e lo dit comanador (d'Onda) fossen en vulgar lengua valenciana, e foren aquestes e semblants en efecte..."

© Archiu Històric Nacional (Madrid).

Deinde die sabbatizum mensis junij iamdudum
et curiam civitatis congregatis in aula
Castri prefati de Cassi prenommati dñs de

© Archiu de la Catedral de Sogorp

“...que fon arromançada en lo monestir de Portacoeli, de llengua latina en la nostra valenciana...”

El Crit de la llengua valenciana

dant per tants illustres fets quasi a un spill de la sua gloria paren esser fets en amorato.

La present elegantissima e molt omada obra de la hystoria de Alexandre per Quinto curio raso hys-
torial fon de grec en lati e per Pedro candido
de lati en toska e per Luis de fenollet en la
present lengua valenciana transferida e ara
ab lo dit lati toska e encara castella e al-
tres lengues diligentment corregida
empresada en la noble ciutat de
Barcelona p nosaltres Pe-
re pos a prenent catala e
Pedre bin sauoyench co-
panyons a serze del
mes de Juliol del
any Mil qua-
tre cents vint
ta hu feli-
mit .deo
grasias
ame.

1481 HISTÒRIA D'ALEIXANDRE

Lluís de Fenollet

"...en la present lengua valenciana transferida..."

© BUV

1490 TIRANT LO BLANCH

Joanot Martorell

"...me atrevire expondre: no solament de lengua angle-
sa en portuguesa. Mas encara de portuguesa en vulgar
valenciana, per ço que la nacio d'on yo so natural sen
puxa alegrar e molt ajudar..."

© BUV

pos ala mia pensa de aquest tre-
ball iustament excusar me pogues
Empero confiant en lo iudiciari
be donador de tota los bens qui
atuda als bons desigs supplint
lo defalliment dels desitjans. E
poza los bons proposits a dega-
des fins. E vostra senyoria qui
per la virtut compositara los de-
falliments axi en stil com en orde:
en lo present tractat per mi posats
per inadvertencia e pus verda-
rament ignorancia me atrevire ex-
pondre: no solament de lengua an-
glesa en portuguesa. Mas encara
de portuguesa en vulgar valen-
ciana: perço que la nacio don yo
so natural se puxa alegrar e molt
ajudar per los tats e ta mlt nes
actes coz hi son. Supplicam vo-
stra virtuosissima senyoria accep-
teu com de seruidor affectat la p-
sint obra: car si defalliments alguns
hi son: certament senyor nes en
part causa la dita lengua anglesa
dela qual en algunes partides es
impossible poder be girar los vo-
cables atnent ala affectio e desig
que continuamnt tinc de servir
vostra reduptable senyoria. No
hauet sguard ala ruditat dela or-
dinacio e diferencia de sentencies
asi que per vostra virtut la comu-
niquen entre los seruidors e altres
perquen puguen traure lo fruyt
ques pertay mouent los coratges
de aquells e no duptar los aspres
fers deles armes e pendre hono-
rosos parits endegat se a mltz
lo be com per qui mltz forch
trebada. No res mltz ala causal-
teria moral donara lum e respera

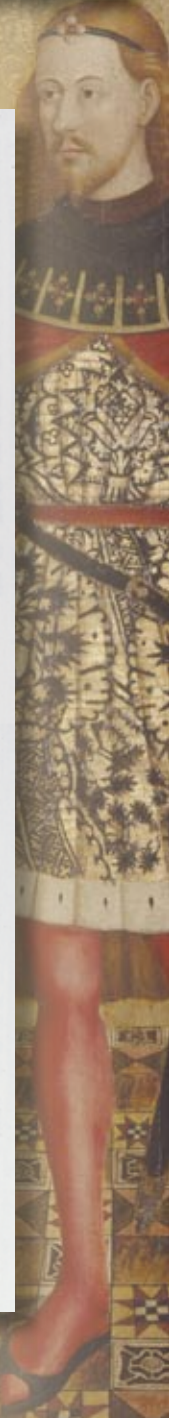
ra los senades de bons consells
abolint la textura dels vicijs ela se
rociat dels monstruosos actes.
E perço en la present obra altri no
puxa esser inceptat si defalliment
algu trobat hi sera: yo Joanot
martorell caualler solo vull po-
zar lo carrech e no altri ab mi: coz
per mi solo sia stada ventitada a
seruey del molt illustre princep e
senyor Rey spectant don fectan-
do de portogual la present obra e
començada a .ii. de Winter de lay
.ccc. lxx.

prolech

om euident

experiencia mltre
la debilitat dela
nostra memoria
sots metent facil-
ment a obliuio no solament los
actes per longuit de temps cruel-
lissims: mas encara los actes feli-
cs de nostres dies. Es stat donchs
molt condecant vtil e expedient de
dutr en scrit les gestes e hystories
antigues dels homes foras e vir-
tuosos: com sien spills molt clars
exemples e virtuosa doctrina de
nostra vida. E gora recita cõll
gra orador Tull legim en la san-
cta scriptura les hystories e fets
actes dels sancts pares. Del nob-
le Josue. E dels Reys Deiech
Robies. E del fortissim Judo
machabeu. E aquell egregi poe-
ta Bomerio ha recitat les baralles
dels grecs Troyans e dels a-
mazons. Titus Livius dels Ro-

Jesus

Sciu miquel perez ala molt illuf-
tre dona ysabel de billena abadesa
del monestir dela sancta trinitat.

Olt illustre e virtuosa seſora perque
de aqueſta triſta enuijoſa e deſeſtima-
ble vida ſo breus los miſerables di-
es: e perque en la peregrinacio de a-
queſt mo miſerable no enſopegaſcu en los grās
lagos quel enemich d natura humana tors joms
nos para: vos ſou aturada en lo repos d religio
tan benaueturada oblidar los bens los amichs
e parents de real linatge. E recordant vos d hu-
militat verdadera haueu caligar les ſupbes va-
nitats e ponipes enrequeir e abillant dls bens e
joyells ſpirituals lanima voſtra. E ari voſtres vir-
tuosos deligs aniprant totes les ales de voſtra
voluntat vos feren volar en aqueix alt loch d cō-
replatiua vida: on ſou ſpill clar en qui clarament
mirar ſe deuen los qui volē entrar en la ſtrera ſen-
da de verdadera penitencia: e los qui volen la fe-
ruga nau dla cam deſormejar dles conuerſaciōs
mudoanes dregant la proba adelijar lo celeſtial re-
gne fins que vinguen a ſurgir en lo ſegur port de
la ciutat de gloria. E pque **per prechs del reuerēt
meſtre pere calaforra meſtre en ſacra theologia
del ſagrat orde de ſant agosti he po traduit de la
ti en valenciana proſa lo libre de meſtre jobā ger**

a.ij.

apreſ q ell ſon creſtia q los dits ſants martirs li p-
fetiſaren ans q moſen q ell moria creſtia. E los
dits ſats martirs jahē en la ſgleſia d frares menors
de terol en vna cara pintada poſada ala paret ſobre
lo pycador: bon preych. p raho deles dits gracies
e priuilegis de aqſta beneyta terra pſumim q ella es
ſtada habitada quaſi del comēgament del mō/ço es
de japhet fill de nohe enſa. Car com de totes les ciu-
tats notables ſapiaſ qui les edificarē e aqlls qui les
comēgaren. E mpo de aqſta ciutat no trobā res an-
tich/per q appar q quaſi no es memoria della cō es
ſtada habitada. **E** la trēta huna es q aqſta ciutat/
eaqſta terra/es molt noblemēt poblada de nobles
vīles/e bones/e lochs/e caſtells/e de polides alque-
ries/e de bons cōreadors/e molta bona gent de pa-
ratge/e de grās dignitats clericals/e de molta pſo-
na ſanta ſcapada deſa/e della. E hoc encara de po-
blebe aueat aſeguir loffici eccleſiaſtich/e ſermons/
e aſeſtiuar/caſolēnizar qualſeuol coſa quant ſe deu
fer. hoc encara es apta aſernar altres bones ordina-
cions qui toquen la temo: de deu/e bona cōſciencia
E la trenta e dues es q aqſta terra ha lenguatge cō
poſt de diuerſes lēgues q li ſon entorn/e de caſcūa a
retengut ço q millor li es/e ha lexats los pus durs/
e los pus mals ſonants vocables dels altres/he ha
presos los millors. E no res menys trobarets dīns
aqueſta beneyta ciutat quiſ pot enſenyar les prin-
cipals lengues del mon. Axi com ſon lati/ebrahe
e moſich.

b ij

1491 **LIBRE DEL MENYSPREU DEL MÓN**

Miquel Pereç (dedicatoria a sor Isabel de Villena)

“Per prechs del reverent mestre Pere
Calaforra(...), he yo traduit de latí en
valenciana prosa lo libre de mestre
Johan Gerson...”

© Biblioteca Valenciana

1499 (1383) **REGIMENT DE LA COSA PÚBLICA**

Francesc d'Eiximenis

“La trenta dues es que aquesta terra ha lenguatge compost de diver-
ses lenguas que li son entorn, e de cascuna a retengut ço que millor
li es, i ha lexats los pus durs, e los pus mals sonants vocables dels
atres, he ha presos los millors”

© BUV

Este llibre fon presentat als Jurats de la ciutat de València en 1383. Açò significa que
Eiximenis fon el primer autor lliterari en fer l'afirmació explícita d'usar la llengua valenciana,
anterior inclús a Antoni Canals.

El Crit de la llengua valenciana

**Escritu miquel pereç ala senyora
na Cir era valpont muller del magnífich
micer pere valpont Regent la canceller
ria y del consell del Rey nostre senyor.**

Molt magnífica y virtuosa senyora ab
tan deuot desig desigaua veure vostra
merçe tradubida de lati en romañla
vida del benauenturat sent Vicent fer
rer / que pochbs dies ans q partís per a la real cort
**me prega que yo volgues pendre treball de tradu
bir de lati en valenciana lengua de aquest glorios
sant la historia.** E po conexent la poquedar y po
biea d mō flach entēdre me volgui retraure en lo re
tret de alguna justa escusa / mas desigos de seruir e
plaure a vostra merçe y mirant la sua santa y deu
ta demanda no pogui excusarme. E axi recorregui a
la lum clara del glorios sent Vicent ferrer / q puy
era raig del clar sol de justícia volgues illuminar la
mia tenebrosa ignorancia pera compōdre aque
sta sua santa vida / e fer mant les ancores dela nau de
la mia sperança en la virtut y potencia de aqst po
deros sant / prengui la ploma tradubint de lati en
valenciana lengua los marauellosos actes q daqst
glorios sant alguns famosos doctors reciren / sera
aquesta obra hun clar spill hon se veuran molts fo
lemnes miracles per lo marauellos sant obrats axi
en lo temps que viuia com apres de la sua mort san
ta. Es star aquest excellent sant vna campana per a

1510 **VIDA DE SENT VICENT FERRER** Miquel Pereç

“...me prega que yo volgues pendre treball de
traduhir de lati en valenciana lengua... de aquest
glorios sant la historia”

© BV

1521 **BLANQUERNA**

Joan Bonlabi

“Traduit: y corregit ara novament dels
primers originals: y estampat en llengua
valenciana...”

El Crit de la llengua valenciana

lo benefiçia dela incarnacio era molt li-
natura humana los sacraments no ere
tutes les virtutes theologicale no ere de
des Effer tanta moralitat en les gent
per les virtutes resplendents en lo mo
qui ara per dura dls orages dls po
pla fector damor e caritat deles gen
gones la creposio del ouidi es de ferre
tempe dls dits homans per merit de
actes virtuosos porgre esser dit segle
Tar senyor on es huij tan gra amor
ben publich p loqual offer si amor
dits homans ere studi suetlat en car
castina si ayntaua alleguat quele se
tiren per lo dit ben publich p la qual
aell se ptanyia morir p dret de lura
¶ On es huij tan diligencia scriure ho
com era deles homans qui teue p pri
ent molt gran en lurs temples tra
de paraula alguna cosa que ptanyia

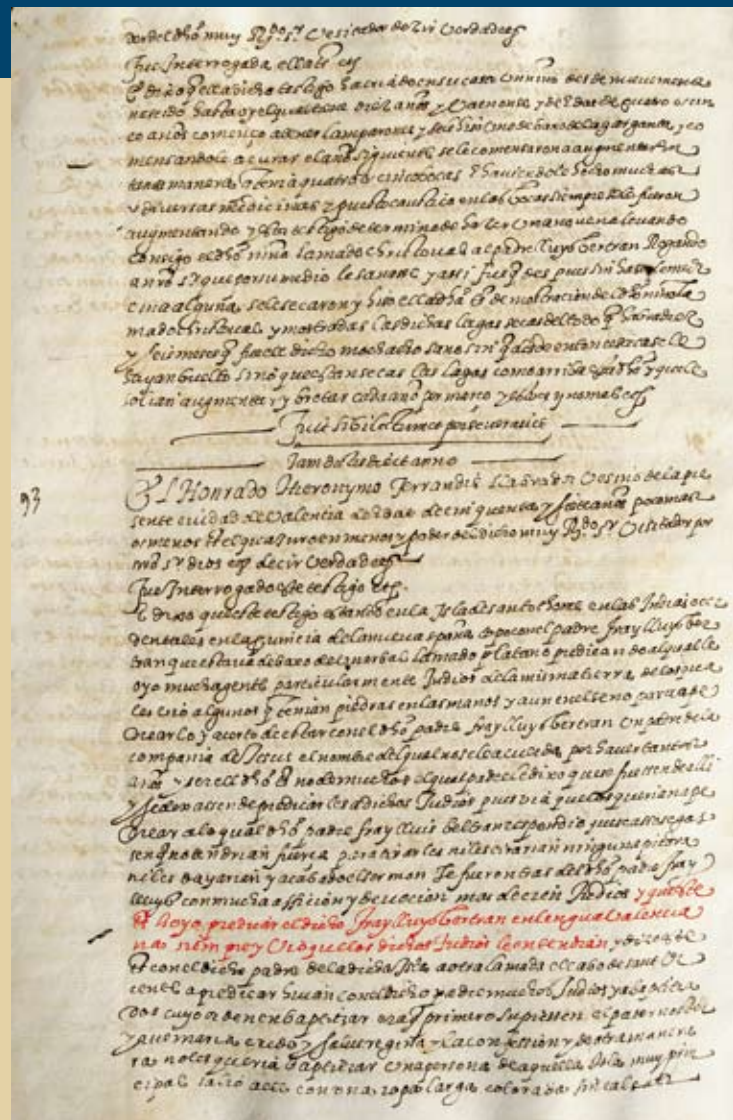
De lan en nostre uulgade longa materia
valençiana ara com he pogut parlessia q
altres legen tret en lenga cathalana

met

1574 LIBRO DE ALABANÇAS DE LAS LENGUAS HEBREA, GRIEGA, LATINA, CASTELLANA Y VALENCIANA

(Portada). Rafael Martí de Viciana

1586 MANUSCRIT

"...y que este testigo hoyo predicar el dicho Fray Lluys Bertran en lengua valenciana siempre y vio que los dichos indios le entendian..."

Manuscrit propietat dels Pares Dominics del convent de València. Conté la declaració jurada de Jeroni Ferrandis sobre la predicació de Sant Lluís Bertran en Colòmbia.

El Crit de la llengua Valenciana

A los Magnificos Señores mossen Emanuel

Penarroja cauallero, y Thomas Hieronymo Roig ciudadano Jurados primeros, y Mossen Hieronymo Gaçull cauallero, Miguel Hieronymo Garcia, Garcia de Artes, Bernardo Simon ciudadanos Jurados: Balthasar de Granulles ciudadano Racional: Micer Fráncisco Ros, Don Dimas de Aguilar, Don Pero Lois Sanç, Micer Cosma Abad Doctores Auogados de la ciudad: Thomas de Alsio Syndico, y a todo el general Consejo de la inçlyta ciudad de Valencia: El Doctor Peranton Beuter, autor del presente libro, Salud.

MUCHOS años ha, Magnificos señores, que a petició de los que entonces tenían el regimiento de la ciudad, entendi en compilar vn libro de las antigüedades que en este reyno acacieron, por buenos y justos respetos. Y como buscando con grandissimo trabajo este proposito en los antiguos escriptores, y reconociendo las piedras escritas que de aquellos tiempos quedan aun por memoria, tuuiesse muchas cosas que particularmente pertenecian a Valencia, y generalmente tenían respeto a toda España, repartí aquella suma en tres pates. En la primera puse lo que passo desde el diluuio de Noe, hasta la venida del esclarecido Rey don Iayme para conquistar este Reyno. Donde se contiene la poblacion de España, las venidas de los estrangeros en ella, las guerras cruels que en ella hauido, de Griegos, Africanos, Romanos, y Godos. Como se predico la fe, y el fruto que en ella hizo, y como la tomaron los Moros, y la empezaron a recobrar los Reyes Chriistianos que en ella se leuataron. En la segunda recolegi la conquista de la ciudad y reyno de Valencia, como se gano con el saber, cordura, y las armas. En la tercera, los diuersos acaecimientos que de entóces hasta nuestros dias han sido en las guerras que con los Moros se han tenido, y con los Franceses, y Castilla, hasta la vnion de Castilla y Aragon, en tiempo del Rey Catholico. Y las reuoluciones de comunidades, que muchas vezes se leuataron. Y como estuuiesse ya la primera parte casi puesta en algun orden, parecio a aquellos señores que se deua imprimir, porque saliesse a luz, y con ella se despertassen los ingenios de nuestros ciudadanos a inuestigar algo mas de lo mucho que queda enterrado en el oluido, que a mi noticia no ha llegado: y siruiessse tambien por esija, explorando el camino y seguro para las otras dos partes que quedan en mi cala. *Imprimiose pues en lengua Valenciana, como yo la compuse,* y pienso que hizo algun provecho en nuestra tierra. Y segun que de algunos curiosos fue recogida en Aragon, y Castilla, parecio que con alguna poca de mejoría se podria embiar por toda España, a dar lengua (como de camino) en las mas ciudades della de muchas antigüedades qalli acotocieron en tiempo de Romanos, y antes, y despues dellos.

Es de la libreria de D.º D.º de Aragón

la Castellana: a més de aço, encara que hem sapia mal, haure de dir tot lo que sent en orde a est particular; y es que no he pogut deixar de estrañar lo hauer vist, que en aquest temps haja pogut trobarse Valencià que repare en aço: perque **si en algun temps (y no tan antich que yo nol haja alcançat) solia fer-se tan gran estimacio de la llengua Valenciana**, que quant en les juntes de la Ciutat, Estaments, y altres comunitats, algu dels Valencians ques trobauen en elles se posaua a parlar en Castellà, tots los demes se enfurién contra ell, dientli, que parlas en sa llengua; es ara tan al reues, que casi en totes les juntes se parla en Castellà. Y encara ha arribat est costum a introduhir-se tan estremadament, que no sois se fa particular estudi en procurar saber la llengua Castellana, pero tambe en oblidar la Valenciana, per la molta abundàcia quey ha de subjectes, que els pareix que tota la sua autoritat consistix en parlar en Castellà; del qual estudi en la major part dels que posen sa felicitat en aço, ve a resultar vn grandissim absurd, y es, que apres de hauer-se cansat en fer totes ses diligencies ordenades a est fi, lo que conseguixen es, no saber parlar la vna llengua, ni l'altra; de que se han vist en

1604 CRÒNICA GENERAL (PRIMERA PART)

Pere Antoni Beüter

“...Imprimiose pues en lengua valenciana, como yo la compuse...”

Esta edició en castellà és una traducció de l'original en valencià de 1538.

© BV

1639 SIGLO CUARTO DE LA CONQUISTA DE VALENCIA

Marc Antoni Ortí

“En algun temps (y no tan antic que yo nol haja alcançat) solia fer-se tan gran estimació de la llengua valenciana que quan en les juntes de la ciutat, Estaments i altres Comunitats, algu dels valencians que es trobaven en elles, se posava a parlar en castella, tots los demes s'enfurién contra ell, dient-li que parlas en sa llengua...”

© BV

Caput VIII. §. IX.

505

hinc, ex Latina, Gallica, & Hispana in Verbe Limogenis, à qua
lemosinæ nomen mutuavit. At traducta ad Catalaunos, &
nobis communicata, per nostros maiores, successivè ita per
polica, & elegancia imbuta fuit, vt hodie ab ea distinguatur,
speciem distinctam constituendo: sicut enim Castellana dif-
fert ab Araconensi elegancia, & splendore, sic similiter Va-
lenciana à Catalauna. De præstantia igitur nostræ linguæ Va-
lencianæ plura dixere Viciaria, & Elcolano vbi supra, eo quod
brevis, significativa, propria, elegans, abundans, atque dul-
cissima pronuntiatio sit. Brevis, nam inter cæteras huius (x-
culi brevitatis summam obtinet; cuius rei probatio desumi
potest ex lepidissimis carminibus Jacobi Roig, ita vt eo in-
metro nulla lingua fore reperiri possit, per quam ita concin-
nate aliquid componatur. Exemplum sit his carminibus de-
sumptis ex 1. par. proæmij, dum de sceminis loquitur, ibi:

Mes mole be scusem
vici amats,
è los pecats
de altri especulen;
è sen tribulen
com se confessen,
de aquells expressen
les circumstancies,
de aquells han ancies,
dels seus nos dolen,
mostren que volen

Lo que nols plauy
miren lo blan,
compreu de grana;
volen magrana,
raim de marieu:
mas no sen ganen
may en lo pendre;
prodich de spendre
busfonejjar,
pus als pujar
es lar plaer.

Quæ quidem Castellano idiomate hæc significant.

Saben muy bien. censar
los vicios dellos amados;
y los egenos pecados
procuran especular,
destos suelen en fessar
en tribulaciones, y a las
l. e minimas circ. stancias,
de los suyos no se duelen,

V

- mojar

80

Cielos de Fiesta, Musas de Pascua,

Que aunque dizen, no es oro todo aquello que reluze, era pa-
ra delicia de vnn sagrada diversion, mas que oro, quanto en
el vistoso cielo desta Iglesia, para la gloria de Dios, y de sus
Santos relucia. Bien me parece, que puede el Signo de las ri-
quezas, ser en el cielo emblema de Templo, que atesorava
hecho vn cielo tantas riquezas. **Componese el Signo Cancer**
de nueve Estrellas, que serviràn para manifestar nueve Gerog-
lificos en Lengua Valenciana, que con luzes de toda sabi-
duria ilustravan à la mesma Iglesia, fixos à la parte de fuera,
que con mudas lenguas hablaban con elegancia, de la glo-
riosa Canonizacion de San Pascual, manifestando el esplen-
dor de sus virtudes.

Estrella primera. Brilla el primer Geroglifico, en el qual
se veian pintadas variedad de luminarias, y fuegos, y en vn
carro triunfal, vno tocando el clarin, con vna Bula en sus ma-
nos, con el siguiente Lema.

SAVDIVM ANNUNCIAVIT;

L E T R A.

Yo el tenia per Beato;
y en capa de santitat
à alborotat la Ciutat.

Estrella segunda. Pintavase vn coete chispero, elevado al
cielo, como quando haze el trueno, aludiendo al ascenso a la
gloria de San Pascual, en triunfal carroza de incendios, con
el siguiente Lema.

IN OMNEM TERRAM EXIIT SONVS.

L E T R A.

Enses puchà quant mori;
y à aguardar a fer lo tro
en la Canonissatiõ.

FF

1654 TRACTATUS DE REGIMINE URBIS ET REGNI VALENTIAE...

Llorenç Mateu i Sanz

"...igual com la llengua Castellana es diferencia
de l'Aragonesa per la seua elegància i esplendor,
aixina, de la mateixa manera, la Valenciana de la
Catalana". (Traducció del llatí)

© BUV

1691 CIELOS DE FIESTA...

Josep de Jesús

"Compónese el signo Cáncer de nueve estrellas, que
serviràn para manifestar nueve geroglificos en lengua
valenciana"

"Del carro triunfal iban esparciendo a dos manos las
siguientes poesías impresas en lengua valenciana".

El Crit de la llengua Valenciana

TRATAT DE ADAGES Y REFRANYS VALENCIANS

Y PRACTICA

PERA ESCRIURE AB PERFECCIÓ
LA LENGUA VALENCIANA.

ESCRIT

PER CARLOS RÓS,
Notari Apostolich, natural de la molt
Noble, Il·lustre, LL. y Coronada
Ciutat de Valencia.

TERCERA IMPRESSIÓ.

AB LICENCIA:

En Valencia, per Josep Estevan, Plaza
del Forn de S. Andréu, any 1788.

*Es trobarà en Casa Francés Navarro, als
Feros de la Lonja.*

1736 **TRATAT
DE ADAGES
Y REFRANYS
VALENCIANS,
Y PRACTICA
PERA ESCRIURE
AB PERFECCIÓ
LA LENGUA
VALENCIANA**

(Portada)
Carles Ros

© BV

CATALOGO Y DESCRIPCIÓ D'ELS PARDALS DE L'ALBUFERA DE VALENCIA.

Motius pera este Tractat.

Sent part de la historia provincial de Valencia, é un ram de la natural, pertanyent al regne animal, la denominació, calitat y descripció dels pardals qu' es crien en esta Albufera, ó que per alguna temporada recidicen en ella, es raho complaure á no poch subiectes erudits, qu' apeteixen esta noticia de ilustració no despreciable; **per ço, e porque no faltan forasters que desitgen saber la lengua Valenciana**, é no sens fonament han stranyat qu' es trobe tan poch scrit en nostra lengua antiga Lemosina, per lo qual s' ha obscurit, é casi d' el tot s' ha antiquat; Per tot junt, é pera que no succeixa lo mateix en la qu' ara usém, ha paregut dar á llum este tractadet, qu' esencialment exigis, é demana concebirse, y scriturarse en nostre idioma, per ser noms propis, téchnichs, y peculiars d'ací els dels pardals qu' es referisen, sens qu' á la matjor part d' ells sia facil averiguar é saber el nom en altra lengua per quant venen de varies, distinctes, è distantes terres, y Provincies, algunes molt remotes, é així pera indagar el nom que cascú tinga en la respectiva Provincia hon algú d' ells sia conegut, se necessita una particular discucio, no sols difusa, si perillosa de incurrir en molts errors, com pot coletgirse de lo que s' apuntará parlant de la Fotja.

A

CARTA A CARLOS ROS, QUE POT SERVIR A UN matéix temps de Dedicatoria, y Prolech.

AMích y Senyor meu. Encara que la Llengua Valenciana sia capàs de tota aquella perfecció y primor, que pot tindre qualsevol altre Idioma, no obstant, es cosa certa, que primer deu netejar-se de mes de quatre taques, que la fan ridicula, lleja, y plena de llunars. Perque Vosté nom pot negar, que té moltes expresions indignes y gro-sères, y molts modos de parlar, que directament s'oposen á lo civil y polítich de les Gènts. Y sino, digam: Qué vol dir *fer figa*, y *fer la pruna*? *Gastar les olives*, *portar bona randa*, y *péndre la barella*, són frasses pera usar davant Persones?

Puxí

1767 **CARTA A CARLES
ROS, QUE PÒT SERVIR
Á UN MATÉIX TEMPS DE
DEDICATÒRIA Y PRÒLECH**

(Dins de Rondalla de Rondalles)
Lluís Galiana i Cervera

"Amic y Senyor meu. Encara que la llengua Valenciana sia capàs de tota aquella perfeccio y primor que pòt tindre cualsevòl altre idioma... primer deu netecharse de mes de quatre taques..."

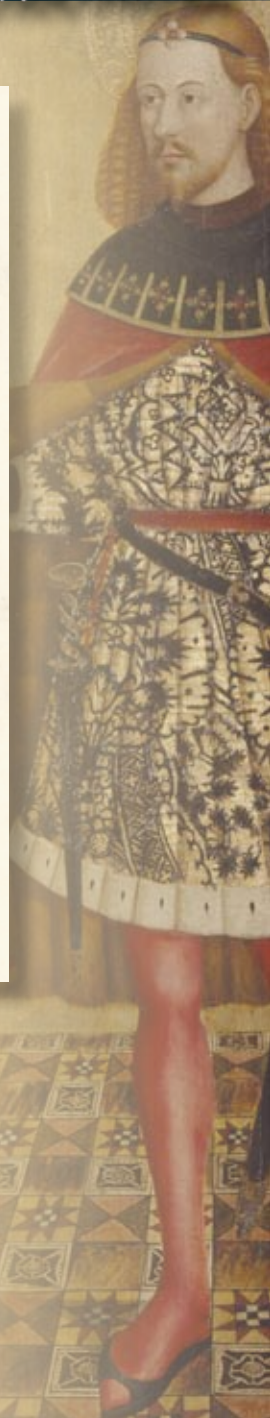
© BV

1795 **CATALOGO Y DESCRIPCIO
D'ELS PARDALS DE L'ALBUFERA
DE VALENCIA**

Marc Antoni Orellana i Mocholí

"...per ço, e porque no faltan forasters que desitgen saber la llengua valenciana..."

© Biblioteca de la RACV

EL AMIC DELS LLAURADORS

ó

AFORISMES RURALS,

composts en catalá y castellá

PER

D. NARCÍS FAGES DE ROMÁ,

Comisari regio p'a la inspecció de la Agricultura general del
reine en la provincia de Girona,

Y TRADUITS AL VALENSIÀ

per un Amic dels Llauradors.

VALENCIA: 1853.

IMPRENTA DE JUSÈP RIUS, CARRER DEL MILAGRÉ.

1853 EL AMIC DELS LLAURADORS Ó AFORISMES RURALS

"Composts en catalá y castellá
per D. Narcís Fagés de Romá (...)
y traduits al valensià per un Amic
dels Llauradors"

© BUV

PRÓLOGO.

La publicación de un **DICCIONARIO VALENCIANO-CASTELLANO**, que era ya una necesidad en las tres provincias de nuestro antiguo reino, cuando en 1851 publicó D. José Eserig y Martínez el suyo, **se ha hecho doblemente necesaria en la actualidad, con el extraordinario vuelo que ha tomado en España el estudio de las lenguas regionales, y sobre todo el de la valenciana**, después del renacimiento con tan buenos auspicios iniciado y con creciente éxito continuado por la benemérita y entusiasta sociedad literaria Lo Rat-Penat; mas dado el refinado gusto de la época presente, la mayor suma de conocimientos en la lingüística y el progresivo desarrollo de las aficiones á la literatura patria, un Diccionario Enciclopédico, de suyo demasiado extenso y costoso para ponerle al alcance de la clase menos acomodada, que son los más, no basta ya en nuestro concepto á satisfacer la gran necesidad que más cada día siente el pueblo indocto de mayor instrucción, ni menos responde á los laudables y patrióticos esfuerzos que por popularizar nuestra casi olvidada lengua nativa está llevando á cabo la juventud estudiosa de nuestros días. Por esto, no obstante saber que se halla actualmente en publicación la tercera edición del conocido Diccionario del Sr. Eserig, notablemente mejorada, nos atrevemos á dar á luz nuestro **DICCIONARIO GENERAL**, en el deseo de llenar en parte aquel vacío y satisfacer aquella necesidad, accediendo á los reiterados consejos de varios amigos, interesados en que no quedasen relegados al olvido los abundosos apuntes que á fuerza de paciencia y constancia hemos logrado reunir en más de treinta años, **con la persuasión de que con ello contribuimos, aunque en ínfima parte, al embellecimiento y ansiada restauración del armonioso y rico idioma valenciano.**

Al emprender la publicación de nuestra obra, no desconocemos su magnitud ni las múltiples dificultades que se oponen á su realización; esperamos, con todo, vencerlas y llevarla á su término, con tal de alcanzar el objeto y fin que perseguimos, aunque sea preciso imponernos nuevos sacrificios sobre los hechos hasta aquí, que gustosos lo haremos, en nuestro afán de dotar á la lengua materna de un **DICCIONARIO** más, que si no es todo lo perfecto que hemos querido fuese, atendida la índole de estas obras, en cambio podemos

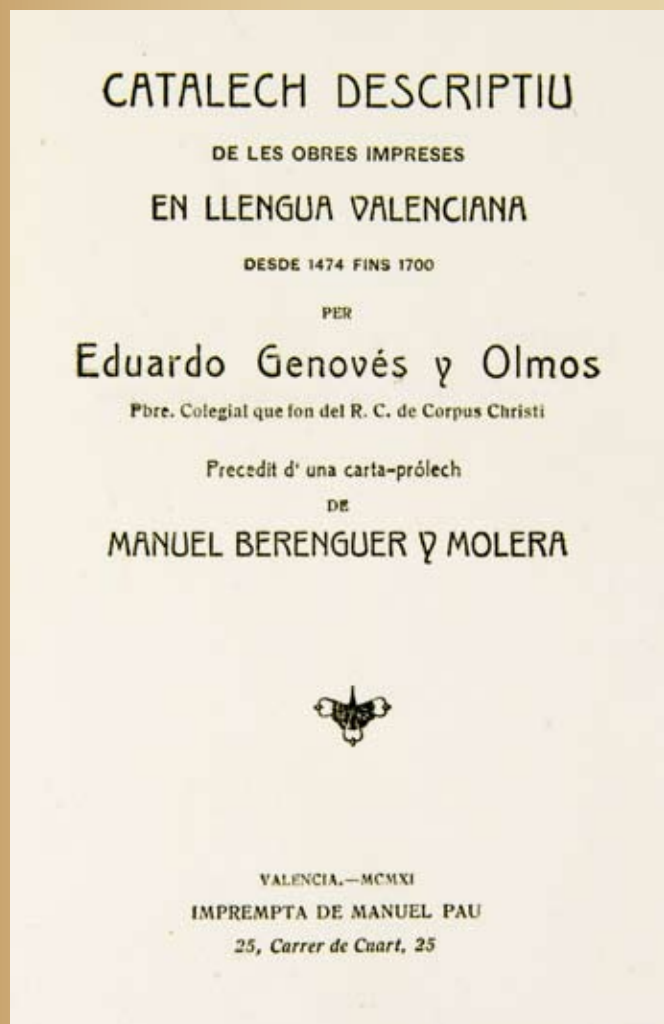
1891 DICCIONARIO GENERAL VALENCIANO- CASTELLANO

Joaquim Martí i Gadea

"La publicación de un diccionario Valenciano-Castellano (...) se ha hecho doblemente necesaria en la actualidad, con el extraordinario vuelo que ha tomado en España el estudio de las lenguas regionales, y sobre todo el de la valenciana (...) Con la persuasión de que con ello contribuimos al embellecimiento y ansiada restauración del armonioso y rico idioma valenciano"

© Biblioteca de la RACV

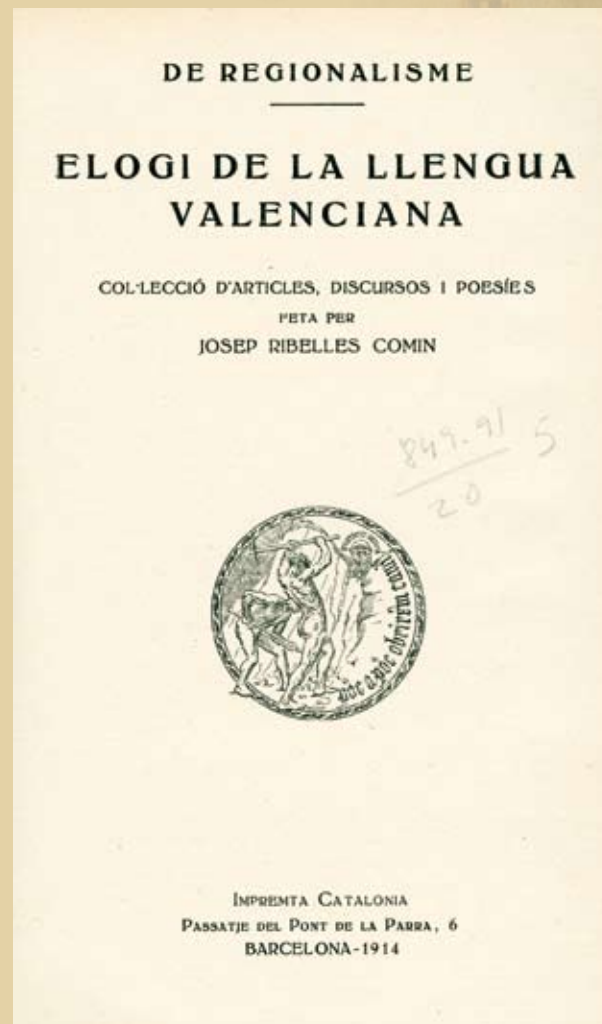
El Crit de la llengua valenciana

1911 CATALECH DESCRIPTIU DE LES OBRES IMPRESSES EN LLENGUA VALENCIANA DESDE 1474 FINS 1700 (Portada)

Eduart Genovés i Olmos

© BV

1914 ELOGI DE LA LLENGUA VALENCIANA

(Portada)

Josep Ribelles Comín

© BV

1915 **GRAMÁTICA ELEMENTAL DE LA LLENGUA VALENCIANA** (Portada). Lluís Fullana i Mira

© BV

Mare Patria

No 'm digau que faig despreci
del idioma castellá,
per que en valenciana llengua
me plau tot' hòra parlar:

I en vritat que si així fòra,
sols me mire en son mirall,
que al que fan ells de la meua
mai podría superar.

Si parle en ma propia llengua,
es per que no 'n tròbe cap
que 'n hermosura, sixquera
se li puga acomparar:
per que es la llengua gloriosa
que mos avis han parlat,
que de la materna boca
la vaig dependre d' infant...,
i sobre tot per que es *meua*
me plau en ella parlar.

No 'm digau ilús, mofantme,
si consagre mos afanys
a reviure les glorioses
fites de nostre pasat,
que si arbore la Senyera
i faig corn de guerra 'l clam,
es perque crec que jornades
de vindicació vindrán
si tots embrasem la llansa

1915 **MARE PATRIA** (Dins de Jardí Espiritual)

Francesc Caballero i Muñoz

“No'm digau que faig despreci / del idioma castellà, / per que en valenciana
llengua / me plau tot'hòra parlar...”

© BV

El Crit de la llengua valenciana

Notes Castellonenques

Encara les jornades pedagògiques

Vàrem assistir a estes jornades pedagògiques de la Federació de Mestres de Llevant amb un interès emotiu com des de llarg temps no sentíem vers semblants actes. I és que com ciutadans no podíem albirar la més petita confiança de transformar el nostre País, mitjançant la intervenció d'aquells mestres de la monarquia que desenrotllaven la seua labor a les escoles, ambientats d'un sistematisme medieval que ens feia pensar en la inmutabilitat dels errors i ens omplia l'ànima del més greu descoratjament.

Però a hores d'ara les coses han canviat; vivim dins d'un règim polític que fonamenta i enllaça la seua existència i prosperitat amb la cultura del poble i era molt interessant per a nosaltres observar el caient de esta institució del Magisteri, en la que s'haurà de refermar l'Estat per portar a bona fi els seus projectes de evolució espiritual. A més d'este aspecte, que d'una manera general ens oferien les jornades pedagògiques de Castelló, un altre motiu més íntim si cap, hi feia créixer el nostre interès i era el plantejament d'un tema tan actual com el del «bilingüisme a les escoles» per un dels nostres estudiosos: per Carles Salvador.

No pretenem fer una crítica totalitària d'estes jornades pedagògiques, car sols volem remarcar un dels seus caients espirituals més destacats.

Les jornades donaren principi amb una sessió inaugural que constituí un esclat de republicanisme; les adhesions al règim vigent foren l'objecte de discursos de part dels representants dels diversos sectors geogràfics que constituïxen la susdita Federació i després d'esta sessió solemnia, començaren en dies successius amb la discussió de les ponències, fins que fou arribat el dia a la ponència referent al bilingüisme.

Carles Salvador, abans de comen-

çar la seua tasca, feu la petició de llegir la ponència en llengua valenciana, i casi ben bé, tot seguit d'esta petició, que li fon negada, ressonà en el saló un «viva España», el qual va ser contestat, com era natural, amb un «vixca València». ¡Qui s'ho havia de pensar! Heus ací l'esperit imperialista i arcaic de Castella, que des d'aleshores transformà les jornades pedagògiques en jornades polítiques. Després que la ponència fon llegida, ningú no s'atrevis a impugnar-la d'una manera seriosa; solament se li oposaren lleus reparos, que res no tenien que vore amb la Pedagogia ni amb la Ciència, i les conclusions de la ponència restaren triomfadores; malgrat este fet incontestable, els directius del Magisteri encarregats d'aprovar o rebutjar les ponències, rebutjaren en absolut la de Carles Salvador.

¿Què pensar de tot açò? ¿Quines conclusions traure d'esta Federació de Mestres dita de Llevant, amb l'espectacle vergonyós que ens donaren aquell dia?

Començaren fent discursos de adhesió a la República i després procedixen d'una manera incomprensiva i intolerant, palesament contrària a l'espiritualitat del règim que diuen defensar.

En la Constitució de la República i més concretament en la nova llei de bases per a l'ensenyança adopta el nou règim el bilingüisme en les escoles allà on el fet diferencial existix, i la Federació de Mestres de Llevant el refusa, reconeixent tanmateix la seua existència.

I ens preguntem nosatres: ¿Es que els funcionaris, tant civils com militars, que han segut bandejats de les seues funcions per ser contraris al règim, eren més perillosos que esta majoria de mestres antipedagògics de la Federació de Llevant?

TOPI NAMBOUR

1933. 14 de giner
CRÒNICA EN EL CAMÍ

Topi Nambour

“Carles Salvador, abans de començar la seua tasca, feu la petició de llegir la ponència en llengua valenciana, i casi ben bé, tot seguit d'esta petició, que li fon negada, ressonà en el saló un “viva España” El qual va ser contestat, com era natural, amb un “vixca València”

© BV

El Crit^{de} la llengua valenciana

DIPUTACIÓ DE
VALENCIA

Ajuntament d'Ajuntaments

DIPUTACIÓ DE
VALENCIA

IMELSA
Ajuntament d'Ajuntaments

CATÀLEC DE L'EXPOSICIÓ

EDITA IMELSA

DIRECCIÓ Josep Asensi

COORDINACIÓ Vicent X. Navarro i Josep Puchades

DOCUMENTACIÓ I TEXTS De l'exposició "El Crit de la Llengua Valenciana"
d'Andreu Tintorer, Joan Simarro i Felip Bens

DISSENY Jasbo de Paro i Raimon Villalba

IMPRIMIX LaGráfica

Catàlec de l'exposició “El Crit de la Llengua Valenciana”,
realisada en el saló de Reines del Palau dels Scala
de la Diputació de València.

Comissaris de l'exposició:
Vicent X. Navarro i Josep Puchades

Del 2 d'octubre al 30 de novembre de 2006,
per a commemorar l'efemèrides del 9 d'Octubre,
Dia Nacional Valencià.

Molt Eciient pare en
xpist e senyor meu i
molt alt lo senyor en
jacme p la prouidēcia
diuinal dela stā sgleia
romana Cardenal bis
be de sabina e admini
strador del bisbat de

Valencia fratre antoni canals del orde dels
fratres pycadors per uestra altra llicenciati
en sacra Theologia e fet lector dīa seu de
valencia humil seruidor indigne de tan ue
nerable paternitat de la pocha iusticiauua
uolent fer alguna seruitut acceptable atan
ta dignitat trastendent donant primer si e
la sua singular affectio Ja obra present en
laqual esuetladement ha treballat offir i

anostre alta senyoria **C**on molt alt sen
yor com experienā maestra euidetmet ma
stra iuy en nostres temps les uirtus morals
esser exellades dela terra tornat sen al cel i
on agueren son pncipi o comelament Con
siderant is lo temps dels romans en loqual
lo benefici dela pccatiō era molt luy d
natura humana los sacramets no ere insti
tute les uirtutis theologals ne ere diuida
des **E**ssa obra mitalant en les gentes q
per les uirtutis resplendents en lo mo lo segle
qui ara per dura de coragē de saplores
pla fidel dāmor e caritat dels gentes se
gons la exposicio del omdes de ferre enaql
temps dīa dīa

poralitat **C**on es hui ta
era en lo temps dels romans
mort dura e cruel que con
ritat de lur se promesa **C**
temps regnant los perats lo
lades dela terra com dīte d
bis de saius Exemplar dela
saluador instruccions dels an
nis dels euangelistes amda
graments de sancta mare e
dela se romana lo merit dīa p
redēpor no amollesquen me
squen la nostra uida ja no co
plis de gentes stranyes que
qui no agren conerencia de
de uida de poble qui no fo
tat ab efficacia de sacramets
dīgents q no agren profet
apostols quils promates sen
hien alligats ferunt lo fer
vergonya aturant nostra
bia qui appellats per est xpi
lo sol nom esser mes iuy mo
gellano **T**om dīa dīa dīa
als dits vāns sam meym
nente les uirtutis de h
uirtutis manifestes **C**on
rials qui han traent dels
homa en comprendos
sia valent loqual noe l
larmet per mans Qui
meys

De lan en nostre vulgar
valenciana ara com he p
altres leges tute en leng